

MİLLİYETÇİLİĞE İLİŞKİN SINIFLANDIRMALARDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Arş.Gör.Dr. İnci Özkan KERESTECİOĞLU *

Abstract

The subject of this article is to identify some problems on the typologies of nationalism. The paper aims to make a critical analysis of the nationalism literature by considering the bipolar approaches such as ethnic-civic, east-west, cultural-political; etc. The main argument is based on the assumption that nationalism includes all these tensions in itself.

Sınıflandırma, görgül verileri anlamlı bir biçimde biraraya getirme faaliyeti olarak düşünüldüğünde, sınıflandırma içermeyen bir bilimsel açıklamanın boşlukta kalacağını söylemek abartılı bir ifade olmasa gerek. Görgül veriler arasında ilişki kurmak, bu kurulan ilişkilerden daha anlamlı ve daha belirleyici olanlarını kavramak ancak verilerin ve ilişkilerin sınıflandırılmasıyla mümkün olabilir. Sınıflandırma görgül dünyanın karmaşık, anarşik ortamını, zihinsel olarak düzenleyen, anlaşılır hale getiren bir faaliyet. Ancak her sınıflandırma girişiminin bu tür bir sonuç verdiğini söylemek mümkün değil. Sınıflandırmaların, bilim insanının görgül dünyayı kavramasında engelleyici bir işlev görmesi de sıklıkla rastlanılan bir durum. Burada en önemli nokta ölçü seçimi. Her sınıflandırma girişimi belli ölçüleri kendine temel alır. Ölçü seçiminde yapılacak yanlışlar önemli olanı önemsiz, önemsiz olanı önemli göstermek gibi tehlikeler içerir. Sınıflandırmanın önemi ve tehlikesi sadece sosyal bilimler için değil, doğa bilimleri için de geçerlidir. Ancak sosyal bilimler açısından, bertaraf edilmesi güç bir tehlike daha vardır: etnosantrik olmak. Yani, bir kültüre, belli bir deneyime özgü özellikleri ölçü alıp, bu ölçülerden yola çıkarak, başka kültürleri, deneyimleri anlamaya çalışmak. Burada sosyal bilimcinin yaptığı sınıflandırmadan ziyade, kendi kültüründen, kendi toplumsal deneyimlerinden kalkarak farklı kültür ve deneyimleri yargılamaktır. Bu tehlikeden tamamen kaçınmak neredeyse mümkün değildir. Ancak bunun farkında olmak ile olmamak arasında da önemli bir fark vardır. Çoğu sınıflandırma girişimi, kendini "objektif", "yansız" bir faaliyet gibi sunarken aslında belli modelleri, belli kalıpları dayatmaktadır. Ancak eğer sosyal bilim varlığını sürdüreceyse, bu sorunun çözümü, sınıflandırmadan kaçınıp, her özgüllüğü kendi özgül sınırları içinde ele almak olmamalıdır. Bu tavır, sosyal bilimlerde genel-geçer olma iddiası taşıyan hiçbir önermenin yapılamayacağı, her olgunun "biricik" olduğu ve karşılaştırılmayacağı anlamına gelir. Oysa, karşılaştırma, sosyal bilim açısından vazgeçilmez bir

* İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.

önemdedir. Herşeyden önce en temel bilgi toplama yöntemidir. Dolayısıyla, sınıflandırma yapmaktan vazgeçmeyi değil, sınıflandırma ölçütlerini seçerken dikkatli ve özenli olmayı seçmek durumundayız. Özenli olabilmenin ilk koşulu, her ölçütün aslında “bağlamsal” olduğunu akılda tutmaktan geçer.

Bu yazıda, özellikle milliyetçiliği, birbirini dışlayan iki kutuba ayırarak sınıflandıran örnekleri eleştirel yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlıyorum. Bu sınıflandırma mantığı, sosyal bilim alanında yapılan ilk milliyetçilik çalışmasından başlayarak günümüze dek etkisini sürdürüyor. Sonda söyleyeceğimizi başta söylemek gerekirse, bu yaklaşım, yukarıda anlatmaya çalışılan etnosantrizm tehlikesini fazlasıyla içerir.

Sosyal bilim yazınında bilinen ilk milliyetçilik sınıflandırması, Alman tarihçi Friedrich Meinecke tarafından 20. yüzyıl başında yapılmıştır.¹ Meinecke iki ulus tipinden söz eder: “kulturnation” ve “staatsnation”. Yani kültürel ve siyasal ulus. Ulusun unsurlarını, ortak ülke, ortak kan bağı, ortak dil, ortak entellektüel yaşam, ortak devlet olarak sıralayan Meinecke, ortak kan bağı ve ortak ülkeyi ulusun “sine qua non”u olarak belirler. İşte “siyasal” ve “kültürel” ulus, bu iki temel unsurdan hangisinin ağır bastığına bağlı olarak oluşur. “Kültürel ulus”da kan bağı öne çıkarken, “siyasal ulus”da ülke önem kazanır. İdeal ulus ise, yazara göre, bu ikisinin sınırlarının çakışması ile olur. Meinecke, bu sınıflandırmayı yaparken, Almanya ve Fransa örneklerinden yola çıkmıştır. Asıl amacı ise, Almanya’nın uluslaşma sürecini meşrulaştırmaktır. Özellikle ilk dönem milliyetçilik araştırmaları, milliyetçilik hareketleri ve ideolojisi ile adeta içiçe geçmiştir. Araştırma konusu ile arasına mesafe koyma özelliğine pek sahip değildir.

Milliyetçilikleri, Alman ve Fransız örneklerini temel alarak, bu örnekler arasında uzlaşmaz bir karşıtlık kurarak sınıflandırma çabalarına, milliyetçilik çalışmalarında oldukça sık rastlanmaktadır. Bu örnekler, kabaca belirtmek gerekirse, Fransız milliyetçiliğini, toprak esasına, bireylerin iradesine dayalı bir yurttaşlık etrafında tanımlarken; Alman milliyetçiliğini, kandaşlığa, ortak kültürel özelliklere, doğuştan kazanılan ve değiştirilemeyen yurttaşlığa dayalı bir milliyetçilik olarak sunar. Aslında burada yapılan sınıflandırma, bir tür yargılamayı da beraberinde getirir. Fransız usulü siyasal milliyetçilik, özgürlükçü ve liberal renkler taşıırken, Alman usulü etnik milliyetçilik otoriter niteliklidir. Oysa gerçekte, ne Fransız milliyetçiliği söylendiği kadar iradeye dayalı, ne de Alman milliyetçiliği iddia edildiği ölçüde kapalıdır. Fransız ve Alman milliyetçiliklerinin özellikleri anlatılırken başvurulan Ernest Renan ve Johann Gottlieb Fichte’nin metinlerine bakıldığında, birbirleri ile kesişen pek çok noktanın olduğu görülecektir.² Fichte ve Renan’ın metinlerini karşıtlık içinde algılamak, fazlasıyla basit ve yüzeysel bir yaklaşım olur. Fichte, “etnik” ulusun destekçisi olarak bilinir ancak metinlerine bakıldığında, yurttaşlığa dayalı ulusun unsurlarına yer verdiği, özellikle temel standartlaştırıcı eğitim

¹ F. Meinecke, *Cosmopolitanism and the National State*, Princeton, 1970, Almanca ilk baskı 1907.

² J.G. Fichte, *Adresses to the German Nation*, trans. R.F. Jones and G.H. Turnbull, Chicago, 1922. Türkçesi Fichte’nin Hitabeleri, çev. R. Balaban, İzmir, Dereli Basımevi, 1938 ve E. Renan, “Qu’est-ce qu’une Nation”, trans. Ida Mae Snyder, Paris, 1882 in J. Hutchinson and A.D. Smith (ed) *Nationalism*, New-York, Oxford University Press, 1994.

sistemini ulus olmanın vazgeçilmez parçası saydığı görülür. Renan da, ünlü “ulus nedir” konferansında, temel olarak “birlikte yaşama iradesi”ni öne çıkarsa da, “bizi biz yapan atalarımız”dan, sahip olunan “geçmiş”ten, “şan ve üzüntülerin mirası”ndan söz eder. Aslında, Alman ve Fransız milliyetçiliklerinin, birbirlerini dışlayan karşıtlıklar biçiminde algılanması, 1870 savaşından ve Alsace-Lorraine’in Alman Reich’i tarafından ilhak edilmesinden sonra olmuştur. Alsace-Lorraine’in Alman mı Fransız mı olduğu sorusu etrafındaki tartışma ve siyasal mücadele, bu iki milliyetçiliğin biçimlenmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Almanya, bir halkın kimliğini ve aidiyetini esas olarak etnik ve kültürel özelliklerin belirlediğini ileri sürerek, Alsace-Lorraine’in ilhakını meşrulaştırmaya çalışmış, buna karşın Fransa, önemli olanın bireylerin ve toplulukların iradi seçimi olduğu tezinden hareketle, Alsace-Lorraine’in gönlü ve aklıyla Fransız olduğunu iddia etmiştir.³

Milliyetçilik sınıflandırmasındaki, etnik/siyasal ya da kültürel/sivil ayrımları, kuşkusuz sadece Almanya ve Fransa temel alınarak yapılmamıştır. Hans Kohn’un Doğu ve Batı milliyetçilikleri ayrımında da, yukarıda sözünü ettiğimiz iki kutuplu mantık hakimdir.⁴ Batı milliyetçiliği siyasal ve rasyonel, Doğu milliyetçiliği kültürel ve mistik unsurlarla örülüdür. “Kohn’un Batısı” İngiltere, Fransa, Hollanda, İsviçre, ABD ve İngiliz sömürgelerinden oluşur. Bu toplumların ortak özellikleri, seküler ve kentli bir kültüre ve güçlü bir orta sınıfa sahip olmalarından kaynaklanır. “Doğu”da ortaya çıkan milliyetçilik ise “Batı”nın rasyonalist kültürüne “taklitçi” bir yanıtıdır. Kohn’un doğudan kastı Ren’in doğusu ve Asya’dır. Orta sınıfı zayıf, ağırlıklı olarak köylü olan bu toplumlar, tepkisel bir aristokrasinin hakimiyeti altındadır. Bu coğrafyada, etnik ve siyasal sınırların çakışması genellikle söz konusu olmadığından, milliyetçilik hareketleri mitlere ve efsanelere daha sık başvururlar. “Batı”, entegrasyon formülünü/modelini rasyonalist öğelerini ön plana çıkararak, yurttaşlığa vurgu yaparak kurarken, “Doğu”, toprak ve topluluk arasındaki organik bağları yücelterek kurar.

Kohn’un tipolojisindeki, “rasyonellik-irrasyonellik”, “gelişmişlik- az gelişmişlik” karşıtlıkları oldukça değer yüküldür. “İkili” milliyetçilik sınıflandırmalarının en önemli çıkmazlarından biri, meseleyi “iyi” milliyetçilik – “kötü” milliyetçilik noktasına vardırmasıdır.

Bu mantığın bir başka örneğini Karl Marx’ın kaleminde görmek mümkün. Marx, milletleri sınıf çıkarları bağlamında sınıflandırırken, “liberal ve demokratik” millet ile “etnik ve etnosantrik” millet ayrımlarını kullanır. Marx, liberal ve demokratik milleti ezilen sınıfların çıkarlarını gözetilen bir model olarak sunar. Etnik ve etnosantrik millet ise, biriciklik ve üstünlük vurgusuna dayalı romantizmiyle, esasen, mutlakiyetçi ve otoriter devletlerin muhafazakar amaçlarına hizmet eden bir araçtır ve genellikle kendini güvensiz hisseden orta sınıfların tepkisidir.⁵

³ Bkz. D. Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati*, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995, s. 176-178.

⁴ H. Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*, New York: Macmillan, 1944, s. 329-331 ve *The Age of Nationalism*, New York: Harper and Row, 1962, s. 24 v.d.

⁵ Marx’ın bu konudaki görüşleri, esas olarak *Alman İdeolojisi* başlıklı çalışmasında yer alır.

Yüzyıldan fazla bir süre önce ileri sürülen bu fikirler, etkisini hâlâ sürdürüyor. Siyasal milliyetçiliğin liberal ve demokratik değerlerle uyumlu bir tablo sergilediği, buna karşın, etnik milliyetçiliğin otoriter ve anti demokratik unsurları daha fazla barındırdığı, günümüz milliyetçilik yazınında da sıkça karşılaşılan temalar arasında.

Örneğin James Kellas, "Batı" milliyetçiliğini toplumsal ve ilerici sıfatlarıyla tanımlar ve daha demokratik, soykırımla, zorla göç ettirme politikalarıyla fazla tanışmamış bir milliyetçilik olduğunu söyler. Buna karşın "Doğu" (Avrupa) milliyetçiliğini, dışlayıcı, toleranssız ve otoriter olarak betimler.⁶

Montserrat Guibernau da sivil milliyetçilik-kültürel milliyetçilik ayrımında, sivil milliyetçiliği, Aydınlanma geleneği ve burjuvazinin yükselişine bağlı, liberal yönü ağır basan bir milliyetçilik olarak ortaya koyarken, kültürel milliyetçiliğin ortak dil, kan ve toprak vurgusuyla, Aydınlanma'ya tepkisel, dışlayıcı, yabancı düşmanı, yayılmacı ve baskıcı nitelikli olduğunu ileri sürer.⁷

Tom Nairn de sivil milliyetçiliği, liberal sivil toplumun kurumlarından itibaren gelişen bir milliyetçilik, etnik milliyetçiliği ise bölücü, içe ve geriye dönük, saldırgan bir milliyetçilik olarak resmeder.⁸

Milliyetçilik konusunda en önemli kalemlerden biri olan Anthony D. Smith, batılı ve doğulu milliyetçilik ayrımını, sivil ve etnik milliyetçilik ikilemi üstüne kurar.⁹ Batı'da millet, milliyetçi kurgulara fazla ihtiyaç duymadan "gerçek" temeller üstüne oturmuştur. Smith, bu gelişmenin temelinde modern bürokratik devletin yattığını ileri sürer. Modern bürokratik devletin, askeri, hukuki, idari ve mali aygıtları; değerler, semboller, gelenekler anlamında bir entegrasyonu mümkün kılar. Buna karşın doğunun millet inşası süreci, milliyetçiliğin kurgularına, tarih ve mit yaratma işlevine ihtiyaç duyar. Merkezî-modern devlet geleneği Batı'da olduğu gibi yerleşmediğinden, entegrasyonun batıda olduğu gibi bürokratik devlet mekânizmaları ile sağlanması pek söz konusu değildir. Dolayısıyla, doğunun millî entegrasyonunda, ortak kan bağına, dile, kültüre daha fazla vurgu yapılır.

Milliyetçilik konusunda ayrıntılı çalışmalar yapan bir yazar olmasına rağmen, Smith de sonunda, "istenen", "arzu edilen" Batılı milliyetçilik ve "istenmeyen" Doğulu milliyetçilik mantığını sürdürür. Böyle bir ayrıma eleştirel yaklaştığını söyleyen David Miller, bu mantıktan çok da uzaklaşmış gözükmez.¹⁰ "Milliyet" ve "milliyetçilik" arasındaki farklılığa işaret eden Miller, "milliyet" için "liberal ve hoşgörülü" bir tablo çizerken, "milliyetçilik" in organik bütüne yönelik, otoriter eğilimli, kavgacı bir doktrin olduğunu belirtir. Aslında ayrım "millet" ve "etnisite"

⁶ J. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London: Macmillan, 1991, s. 7, 73-74 v.d.

⁷ M. Guibernau, *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge: Polity Press, 1996, s. 51-57.

⁸ T. Nairn, *Faces of Nationalism: Janus Revisited*, London: Verso, 1997, s. 86 v.d.

⁹ A.D. Smith, *National Identity*, London: Penguin, 1991. Türkçesi *Millî Kimlik*, çev. B. Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

¹⁰ D. Miller, *On Nationality*, Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 9-23.

arasında yapılan ayrımı ifade eder. Etnisite, ortak ataya ve paylaşılan kültürel özelliklere dayalı bir topluluğu ifade ederken, millet ortak özelliklerden ziyade "birlikte yaşama iradesi" üstüne inşa edilen bir topluluğu anlatır.

Sivil ve etnik milliyetçilik ayrımına dayalı bir çerçeveyi sürdürmekle birlikte, bu sınıflandırmanın kendiliğinden liberal ve otoriter ayrımına karşılık gelmediğini belirten Liah Greenfeld, türünün en rafine örneğini sunar.¹¹ İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD'de millet oluşumu süreçlerini incelediği çalışmasında, milliyetçilikleri sınıflandırmak için iki ölçüt kullanır: Halk egemenliğinin niteliği ve millete üyelik kriteri. Millete üyelik kriterinde iki tip söz konusu olabilir: sivil ve etnik. Sivil milliyetçilikte millete üyelik, en azından ilke düzeyinde açık ve gönüllü iken, etnik milliyetçilikte üyeliğin doğuştan olduğuna inanılır. Sonradan katılım ya da ayrılma söz konusu değildir. Bu yaklaşım, yukarıda anlattığımız sınıflandırma örnekleriyle aynı mantığı paylaşır. Ancak Greenfeld, bu mantığı biraz daha derinleştirerek, ikinci bir soru sorar: Halk egemenliği fikri kendisini nasıl gerçekleştirir? Burada da iki tür söz konusudur: bireyci-özgürlükçü ve kolektivist-otoriter. Yazara göre, modern anlamda ulus fikri 16. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmıştır. İlk ortaya çıkışı rastlantısaldır. Toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler, daha önce aşağılatıcı bir şekilde "ayaktakımı" olarak ifade edilen halkın egemenliğini kullanması sonucunu getirmiş ve egemenliğini kullanan halk "millet" olarak tanımlanmıştır. İngiltere, olgunun fikirden önce geldiği tek örnektir. "Halk egemenliği" fikri, bireylerin yaşanan, gerçek egemenliğinden türetilmiştir. Bu durumdaki milliyetçi ilke, bireyci-özgürlükçü niteliktedir. Daha sonraları, "egemen halk olarak millet" fikri kıta Avrupasına, öncelikle Fransa'ya ve Fransız Devriminin etkisiyle diğer bölgelere ithal edilmiştir. Bu örneklerin tümünde fikrin kendisi, sosyal ve siyasal yapının dönüşümünü başlatır. Halkın "teorik egemenliği" halkın biricikliğinin işaretidir. Millet, tanım gereği egemen olduğu için, olması gerektiği için "halk egemenliği" gündemdedir. Burada milliyetçi ilke kolektivisttir. Bireylerin tek tek egemenliklerini gerçekleştirdikleri bir süreçten değil, kolektiviteye ait olmalarından kaynaklanan egemenlik kullanımından söz edilebilir. Bireysel irade değil, kolektivitenin iradesi öne çıkmaktadır. Kolektif iradeyi yorumlayacak olan da, hemen her zaman, az sayıda seçkin olacaktır; çoğunluğun böyle bir özelliği yoktur. Dolayısıyla kolektivist ilke, aynı zamanda otoriter niteliklidir.

Greenfeld'in iki ölçütünden, mantıksal olarak dört tip, gerçekte ise üç tip milliyetçilik ortaya çıkmaktadır çünkü millete üyeliğin etnik temelli olduğu örneklerin, bireyci ve özgürlükçü bir halk egemenliği fikrine dayanması söz konusu olamaz. Geriye kalan üç tip milliyetçilikten ikisi daha "saf" nitelikliken, diğeri "melez" diye tanımlanabilecek bir modeldir. Greenfeld, daha önce de belirttiği gibi, bireyci-özgürlükçü halk egemenliği fikrinin örneği olarak İngiltere'yi ve aynı geleneğin parçası olarak ABD'yi görmektedir. Bu örnekler, aynı zamanda millete ait olmanın siyasal düzeyde belirlendiği sivil milliyetçiliktir. Bunun tam karşısında, kolektivist ve otoriter nitelikli halk egemenliğine dayalı ve millete aidiyetin etnik temelde tanımlandığı Almanya ve Rusya örnekleri yer alır. Fransa ise, hem

¹¹ L. Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992, s. 6-15.

kollektivist hem sivil niteliklere sahip olması dolayısıyla “melez” ve pek çok açıdan çelişkili bir örnek oluşturur.

Greenfeld’in tipolojisini, daha önce zikrettiğimiz tipolojilerden ayıran ve daha açıklayıcı yapan, Fransa gibi sivil bir milliyetçiliğin de kollektivist-otoriter nitelikli olabileceğini göstermesidir. Gerçekten de milliyetçiliğin özgürlükçü ya da otoriter nitelikli olması, bir başka ifadeyle, liberal olup olmaması, doğrudan doğruya sivil veya etnik milliyetçilik olmasına bağlanabilecek bir durum değildir. Fransa’daki Jakoben milliyetçilik kadar Endonezya’daki Suharto’nun milliyetçiliği de sivil milliyetçiliklerin de otoriter nitelikli olabileceğini göstermektedir. Greenfeld’in söylemediğini de söylemek gerek: kültürel-etnik temelli milliyetçiliklerin hepsi kollektivist-otoriter nitelikli olmayabilir. Welsh ya da Sloven örnekleri “yumuşak”, liberal kültürel milliyetçiliklerin de varolabileceğinin kanıtıdır.

Bu tartışmalar, günümüz siyasal gelişmelerine karşı alacağımız tavır açısından da önem kazanmaktadır. Sivil-etnik ya da kültürel milliyetçilikleri, birbirlerini dışlayan karşıtlıklar içinde sunmak ve bunu yaparken birine liberal, demokratik, “iyi” değerleri, diğerine otoriter, anti-demokratik “kötü” değerleri atfetmek, kendini hemen tüm coğrafyalarda gittikçe daha etkin bir biçimde hissettiren “çok kültürlülük” olgusunu da kavramamızı engeller. Çok kültürlülük kavramı, özel etnik kültürlerin kopuşunu, ayrılışını engelleyen, kamusal alanı güçlendiren, uzlaşmaya dayalı bir sivil milliyetçiliğin ifadesi midir, yoksa devleti farklı egemenlik alanlarına bölme tehdidiyle, sivil milliyetçiliğe meydan okuyan kültürel milliyetçi bir tavır mıdır? Azınlık hakları, bireyleri kültürel kimlikleriyle kabul ederek, kendini gerçekleştirmelerinin imkânını sunan ve bir anlamda sosyal adaletin taşıyıcısı bir gelişme mi yoksa liberal-bireysel hakların üstünde liberal olmayan grup haklarına öncelik veren, kınanacak bir durum mu? Bu sorulara, yukarıda anlatmaya çalıştığım iki kutuplu yaklaşımların vereceği yanıtlar bellidir. Bu yanıtlar da bizi aslında çok daha keskin bir milliyetçi söyleme sürükler. Milliyetçiliğin ya da daha somut bir yapı olarak ulus-devletin liberal ya da otoriter nitelikli olması, onun milliyetçiliğinin sivil ya da etnik karakterli olmasına bağlanamaz. Kaldı ki tüm milliyetçi hareketler bu ikili gerilim içinde varolurlar. Her milliyetçiliğin sivil ve etnik unsurları içerdiğini görmek ve milliyetçiliği bu iki unsurun karşılıklı etkileşimi, gerilimi içinde tahlil etmek, çok daha açıklayıcı bir çerçeve sunacaktır. Böyle bir yaklaşım, aynı zamanda, milliyetçiliği statik bir biçimde algılamayı engeller, onu dinamik bir süreç içinde değerlendirmenin imkânını sunar. Milliyetçiliğin resminde “uyuyan güzel” ve “Frankestayn’ın canavarı” yanyana durmaktadır.¹² Hakim motifin hangisi olacağını ise kuşkusuz siyasal gelişmenin, bütünleşmenin, siyasal iktidarın performansının derecesi belirler. Milliyetçiliğin otoriter tonu, onu seslendiren siyasal seçkinlerin kendini güvende ya da tehdit altında hissetmesine bağlı olarak kısılır ya da yükselir. Milliyetçiliğin değişen yüzleri ancak konu tarihsel bir bağlamda kavranmaya çalışılırsa anlaşılabilir. Tarihsel olarak bakıldığında, her milliyetçiliğin liberalizmle olduğu kadar faşizmle ya da sosyalizmle eklemlenebildiği görülür.

¹² Minogue’un kitabı bu benzetmeyle başlar: “Milliyetçilik ‘uyuyan güzel’ ile başlayan ‘Frankestayn’ın canavarı’ ile biten bir öyküdür.” Bkz. K.R. Minogue, *Nationalism*, London: Batsford, 1967.

Herhangi bir milliyetçilik, kendi başına liberal ya da otoriter nitelikli olamaz. Liberalliği ya da otoriterliği belirleyen toplumsal yapının başka değişkenleridir. Milliyetçiliğin bir anlamda içi boş bir ideoloji olduğunu söylemek gerekir. Milliyetçiliğin gücünün ve tehlikesinin¹³ kaynağında bu içi boşluk yatar çünkü içi boş bir şey her şeyle doldurulabilir.

KAYNAKLAR

- FICHTE, Johann G.; **Adresses to the German Nation**, trans. R.F.Jones and G.H.Turnbull, Chicago, 1922. Türkçesi **Fichte'nin Hitabeleri**, çev. R.Balaban, İzmir, Dereli Basımevi, 1938.
- GREENFELD, Liah; **Nationalism: Five Roads to Modernity**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.
- GUIBERNAU, Montserrat; **Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century**, Cambridge: Polity Press, 1996.
- KELLAS, James G.; **The Politics of Nationalism and Ethnicity**, London: Macmillan, 1991.
- KOHN, Hans; **The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background**, New York: Macmillan, 1944.
- KOHN, Hans; **The Age of Nationalism**, New York: Harper and Row, 1962.
- MEINECKE, Friedrich; **Cosmopolitanism and the National State**, Princeton, 1970, Almanca ilk baskı 1907.
- MILLER, David; **On Nationality**, Oxford: Clarendon Press, 1995.
- MINOGUE, K.R.; **Nationalism**, London: Batsford, 1967.
- NAIRN, Tom; **Faces of Nationalism: Janus Revisited**, London: Verso, 1997.
- RENAN, Ernest; "Qu'est-ce qu'une Nation", trans. Ida Mae Snyder, Paris, 1882 in J.Hutchinson and A.D.Smith (ed) **Nationalism**, New-York, Oxford University Press, 1994.
- SCHNAPPER, Dominique; **Yurttaşlar Cemaati**, çev. Özlem Okur, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995.
- SMITH, Anthony D.; **National Identity**, London: Penguin, 1991. Türkçesi **Milli Kimlik**, çev. B. Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

¹³ Milliyetçilik güçlü ve tehlikelidir çünkü kitlelere ulaşma ve kitleleri manipüle etme anlamında, eklemlendiği ideolojilerle karşılaştırılmayacak bir etkiye sahiptir. Bir anlamda, modern toplumların sektülerleşmiş dinsel söylemidir.